

Az ősi-modern költő Tornai József
– Jánosi Zoltán:
Európa már kevés
(Interjú, versek, fotók)
Magyar Napló, Bp., 2011.

A Magyar Napló Kiadó írói portrékönyv-sorozatának legújabb kötete a Tornai József életútját és költői vallomását bemutató album, címe: *Európa már kevés*. A költő vallomásai az avatott irodalomtörténészrel, Jánosi Zoltánnal közösen készült riportban mondatnak ki, tizenyolc Tornai-vers és tizenöt fotó kíséretében. Az esszérangú utószót a kérdező, Jánosi Zoltán írta. Az olvasónak olyan benyomása támad, hogy teljes értékű pályaképet kap a költőről a mintegy hetvenoldali, szép kiállítású (bár szöveggondozásában nem hibátlan) könyvből. Anélkül, hogy ezzel valamilyen „rangsort” akarnék sugallni a Magyar Napló sorozatában eddig bemutatott költők között (a megjelenés sorrendjében: Csoóri Sándor, Nagy Gáspár, Bella István, Juhász Ferenc, Tornai József), ki merem mondani, hogy szépséghibáival együtt ez a kötet sikerült legjobban. Ebből derül fény a legtöbb és legfontosabb esztétikai, művelődéstörténeti kérdésre, ez az életrajz mutat leghatározottabban a *mai magyarok* és általában a helyesen gondolkodó értelmiségiek járható útjára.

Nem akarom én ezzel „kisebbiteni” a költészetünk történetében leginkább korszakalkotó és nagyszabású remekműveket létrehozó Juhász Ferenc, a kivételes lírai érzékenységgel megáldott és esszéivel, művelődéspolitikai röpirataival is a mai irodalmunk középpontjában álló Csoóri Sándor, a minden ízében lírikus Bella István vagy a különleges társadalometikai érzékenységű Nagy Gáspár portréalbumát – ilyesmire nincs okom. De a *jól felépített* és a *helyesen felfogott portrékönyv* példáját első helyen szeretném kiemelni, amikor a Tornairól készített kötetet értékelem. Nem azért, mintha ennek a könyvnek a szövege volna a legjobban stilizált mű: ez viseli magán leginkább az élőbeszéd, a rögtönzés, a spontánság ismérveit, sőt annak a jeleit is észreveszem itt-ott, hogy a párbeszédet folytató Tornai, a budapesti költő és Jánosi, a nyíregyházi élő és tanító irodalomtudós nehezen birkózott meg a köztük levő háromszáz kilométerrel. A kérdést

s a választ nem mindenütt sikerült összecsiszolni – de így is a legizgalmasabb párbeszédet hozták össze a könyvsorozatban. A megszólított költőt olykor elragadja az intellektuális hév, és kissé elkalandozik a tárgytól, hogy a teljesség kedvéért újabb kérdéskörökre is kitérhesse. Némelyik ponton olyannyira elkapja az intellektuális szenvedély, hogy a szóban forgó tárgy végeérhetetlen gondolati hálózata, mint egy hatalmas méretű pókháló, kontinentális távolságokban is megrezdül.

Szüksége is van erre a számítógépes rendszerben is elképzelhető hálózatra: az egész földkerekségre kiterjedő – és persze a hazai mértéket, a népdalt s a testvérműfajokat minden idegsejtjével érző – észjárásra: *ősi* és huszadik-huszonegyedik századi értelemben *modern* gondolkodását így tudja szimultán módon érvényesíteni.

Másképpen mondván: az általa megélt és megismert magyar műveltséget olyan mélységben érzékeli, hogy idegvégződése a föld túlsó felén élő indiánok, maorik, indonézok vagy pápuák kulturális szokásait, hagyományait és az emberi lényegre vonatkozó mindenféle tulajdonságát is hasonlóképpen fel tudják idézni, mint a székelyekét vagy a nyugat-dunántúli magyarokét.

Ahhoz, hogy az irodalmi riport és a költői pályakép

ilyen szerencsés példánya megszülessen, két ember kellett. Csúnya, de pontos szóval mondván, két „problémaérzékeny”, egymással kongeniális gondolkodóra volt szükség. Két rokon lelkületű egyéniségre, hasonló természetű és kiterjedésű érdeklődéssel. Tornai József az a költőnk, akinek ma legélénkebb az antropológiai érdeklődése – Jánosi Zoltán pedig az az irodalomtudós, aki főként a latin-amerikai irodalomban meggyőző erővel mutatta ki a *bartóki elv* szerint megjelenő áramlatok analógiáit. Mindketten azt a művelődéstörténeti mértéket találták meg, amely – egyelőre csak értelmiségi körökben, később talán az élet más, gyakorlatiasabb területein is – megoldást kínálhat az egyoldalú, életünket az eldologiasodás sivatagára terelő bankvilág által irányított *globalizmussal* szemben. A szerzőpáros előnye ezzel szemben a humanitás előnye: a sok ezer éves kultúrára és etikára támaszkodnak.

Az *antropológia* magyar megfelelője az embertan, de ezt általában az ember fiziognómiai, morfológiai megjelenésére és *természeti voltára* – evolúciós származására, térben és időben lezajlott változásaira, néprajzi és fajta-

beli változataira leszűkítve értelmezik. Tornai József és Jánosi Zoltán gondolkodása összhangban van olyan tekintetben, hogy mindketten kitüntetett figyelmet szentelnek az emberiség társadalomtörténetére is. Nem úgy, ahogy a marxista történettudomány tanította, mindent az osztályviszonyokra és az osztályharcra építve, hanem a *kulturális antropológia* szempontjait helyezve előtérbe. Nem mintha a könyv szerzői mellőznék a szociális szempontokat – a Tornai költészetében többször felbukkanó Dózsa György, a külön verseskönyvében méltatott parasztíró és nemzetpolitikus Veres Péter vagy az esszéiben gyakran hivatkozott polgári forradalom, a szabadság, egyenlőség, testvériség elve – akárcsak a Jánosi tanulmányaiban előtérbe helyezett népi és a latin-amerikai irodalom – el sem képzelhető ilyen szempontok nélkül. Ennél azonban – költészetéről lévén szó – fontosabb tan a kulturális antropológia. Ebben az ember morális természete, lelkiülete, természeti és társadalom viszonyai, művészi megnyilvánulásai, vallása, világnézete és az egymásközi viszony bensőségebb formái (pl. szerelem, barátság, tudásvágy) éppúgy szerepet kapnak, mint közösségi életének politikai, szakmai, tudományos, nemzeti, nemzetközi stb. létezmódjai. Összhang van a szerzők között abban is, hogy semmiféle értékbeli, egyáltalán hierarchisztikus megkülönböztetéssel nem élnek az emberfajtákat, nemzetiségeket vagy népcsoportokat illetően. Meggyőződéses antikolonialisták mindketten, minden tekintetben. Tornai az egész földkerekség folklórája kiterjesztette műfordítói érdeklődését (*Boldog látomások. A világ törzsi költésze*), Jánosi pedig a tudományos kutatás szintjén foglalkozik a magyar és az európai irodalom mellett a „harmadik világ” irodalmával.

Szerencsés az ő találkozások és párbeszédük ebben a riportkönyvben. Dialógusuk a közös kulturális vonzalmakon alapul, s az általános emberi szempontok mellett a magyar irodalom nemzeti küldetéséről és mai szabadságküzdelméről sem felejtkeznek meg. Hitelesítőn hat rám a könyvben kibontakozó gondolat arról, hogy Európa még nem a nagyvilág, csupán annak legfejlettebb része. (A modern amerikai, sőt az ausztrál műveltség is jórészt az európaiból sarjadt, ezért azok is beleértendők az európaiba.) Hogy is írta Weöres Sándor ötven-hatvan éve a *Tűzkút* előszavában? „Európa háromezer esztendő tündöklő csodájának és kegyetlenül kapzsi uralmának betegágya mellett ázsiai vérünk száz könnyet verejtékezik, de százegy nem”. Tornai nézetei találkoznak ezzel a vallomással, az *Európa már nem elég* megfelelőjével. Véleménye sokféle hatás és önálló hajlam révén alakult ki. Költésze a Nyugat kultúrájába gyerekként beleszöppenő, de már kamaszként a Távol-Keletre utazó Weöresénél később, tőle függetlenül, ám így is vele pár-

huzamosan fejlődött. Tornai a panteisztikus kamaszromantika és a szenvedélyes tudásvágy másféle útjain jutott el a hinduizmus és a buddhizmus minden élő és élettelen lényt magában foglalóan demokratikus létbölcséletéig, a taoizmus természetelvűségéig és Kung-fucse etikus társadalomelméletéig, mint Weöres Sándor. Irodalmi és művelődéstörténeti érdeklődése vitálisabb (vagy vitalistább) természetű. Juhász Ferencsel, Nagy Lászlóval és Csoóri Sándorral közös áramlatban bontakozott ki és jutott el (némi fáziskéséssel) érett korszakának önálló terrénúrára. Nyilatkozatából – akárcsak költői és esszéiről életművéből – kiderül, hogy mint Weöres, úgy ő sem ragadtatta magát könnyelmű kijelentésre, amikor kimondta, hogy „Európa már kevés”. A Jánosival folytatott párbeszédében illusztrációképpen egyebek közt ilyen versidézet is olvasható: „Európai vagyok, de az én istenem / nem a keresztény Atya, nem is a mohamedán vagy a júdeai Teremtő; / talán az indiánok nagy Szellem / vagy a hindu Világlélek az én legelvontabb énem”. De a kijelentéseiben megnyilatkozó tagadás éppúgy nem jelent elfordulást Európa hatalmas műveltségétől, Szapphótól, Villontól, Goethétől, Baudelaire-től, Rilketől vagy Zbigniew Herberttől, mint Weöresnél. A sokoldalúan művelt költő azonosul Cs. Szabó László véleményével: „A magyar ember a méltatlan és félelmes Európa ellen csak egy mélyebb Európával védekezhetik, s akkor sebezhetetlen, ha oszthatatlan”.

Az ősi vadász- és halásztársadalmak, nomádok folklórhagyományait, ókori archaikus motívumokat is felhasználó Tornait ne tévesszük össze a leegyszerűsítőket kedvelő „neoprimitív” költőkkel. Legnagyobb látókörű, legfilozofikusabb költőink egyike ő amellet, hogy mint a XX. század élenjáró mesterei, Bartók, Kodály, Weöres, Lorca, Paz, Picasso, Klee vagy Henry Moore, a törzsi, valamint a kőkorszaki kultúrák tudáskincséből is merített. Jánosi utószavának egyik summázó mondatával egyetérthetünk. „Tornai költésze, legmélyebb szerkezetében tehát kitágult időkoordináták képi-gondolati anyagából töltekező, a maga metaforikus hangoltsága ellenére is intellektuális líra, amelynek egyik mérőpólusa az antropogenezis hajnalán, a másik a folytonos jelen áramlásában képződik meg”. E költészetnek alighanem az a legfontosabb esztétikai kérdése, hogy mennyiben sikerült ezt az egymástól nagyon távoli s merőben eltérő két minőséget egyesítenie, hogy a vers – a szükségképpen feltorlódozó, éles kontrasztokkal és diszharmoniókkal együtt – a maga tudatos eklektikusságában is egységes szerkezetű álljon össze.

A portrékönyv az elvi tisztázás keretei között ezt a szervesülést jelzi.

Alföldy Jenő